

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

VILNIAUS UNIVERSITETAS

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

Sudarė
Artūras Dubonis

8

Lietuvos istorijos institutas
Vilnius, 2024

Knygos leidybą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ
IR SKLAIDOS 2016–2024 METŲ PROGRAMĄ
Projekto finansavimo sutartis Nr. S-LIP-24-11

Redaktorių kolegija:

Darius Antanavičius
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Darius Baronas
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Zenonas Butkus
(*Vilniaus universitetas*)

Artūras Dubonis (pirmininkas)
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Mathias Niendorf
(*Greifswaldo universitetas*)

Rimvydas Petrauskas
(*Vilniaus universitetas*)

Irena Valikonytė
(*Vilniaus universitetas*)

Visi leidinio straipsniai recenzuoti dviejų mokslininkų.

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios
bibliotekų informacijos sistemos (LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*.

TURINYS

Artūras Dubonis

Pratarmė.....8

Straipsniai

Darius Baronas

Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas – žvejys prie Juodosios jūros 1427 m. 11

Vytautas the Fisherman – the Grand Duke of Lithuania on the Black Sea Coast
in 1427. *Summary*44

Karolis Čižauskas

Pasikliauti Stanislovu Górskiu ar... Stanislovu Górskiu?

Alberto Goštauto ir Jono Chojeńskio diskusijos dėl teismų tvarkos Lietuvos
Didžiojoje Kunigaikštystėje (1535–1536) teksto evoliucijos ir datavimų ryšys.....45

Whom Should One Trust – Stanisław Górski or ... Stanisław Górski?
Regarding the Discussion on the Judicial System of the Grand Duchy of Lithuania
Between Olbracht Gasztold and Jan Chojeński (1535–1536), Its Dating
And Textual Evolution. *Summary*97

Andrius Jurkevičius

Iš Katalikų ir Stačiatikių bažnyčių tarpusavio santykių Lietuvos
Didžiojoje Kunigaikštystėje istorijos: XVI a. dokumentai, liudijantys
Vitebsko klebonų ir nuolatinių vikarų ginčus su Polocko arkivyskupijos
bažnytiniais pareigūnais ir jų tarnais99

From the History of Mutual Relations Between the Catholic and Orthodox Churches
In the Grand Duchy of Lithuania: the Documents From the 16th Century, Witnessing
About Conflicts Between the Pastors and Permanent Vicars of Vitebsk
With the Ecclesiastical Officials of the Polotsk Archbishopric
And Their Servants.. *Summary* 114

Володимир Поліщук

Військова мобілізація та оподаткування під час війни

з московитами відповідно до ухвали Городенського вального сейму
Великого Князівства Литовського 1566–1567 рр. У листі великокняжої
канцелярії до Жидичинського архімандрита на Волині (Публікація та
джерелознавчий аналіз документа) 115

Military Mobilization and Taxation During the War With the Muscovites According
to the Decision of the Goroden General Diet of the Grand Duchy of Lithuania in 1566-1567.

In the Letter of the Grand Ducal Chancellery to the Archimandrite of Zhydychyn
in Volyn (Publication and Source Analysis of the Document). *Summary* 156

Laimontas Karalius

Ką gali pasakyti XVI a. pabaigos Lietuvos Metrikos knygų-kopijų
kodikologija apie originalių knygų fizinį pavidalą (kritinės pastabos) 157

What Can the Codicology of of Late 16th-century Lithuanian Metrica Books-copies

Tell Us About the Physical Nature of the Original Books (Critical Comments). *Summary* 195

Darius Antanavičius, Živilė Nedzinskaitė

Kražių kolegijoje mirusių jėzuitų nekrologų korpusas: statistika,
tekstų genezė ir koreliacija, redagavimas, autorystė ir vertė..... 197

Necrology of Jesuits Who Passed Away at Kražiai College: Statistics, Genesis

and Correlation of the Texts, History of the Edition, Authorship, and Value. *Summary* 222

Zenonas Butkus

Vokietijos ir Rusijos karinių bei politinių veikėjų R. G. A. von der Goltzo,
P. Bermonto, G. Noske's, A. Winnigo atsiminimai kaip šaltinis Baltijos šalių
moderniojo valstybingumo genezei tirti..... 225

The Memoirs of German and Russian Military and Political Figures Rüdiger Gustav
Adolf Von Der Goltz, Pavel Bermond, Gustav Noske, and August Winnig as a Source
for Researching the Genesis of Modern Statehood of the Baltic States. *Summary*..... 251

Šaltinių publikacija*Andrej Ryčkov, Darius Antanavičius*

Mūrinių geranainių grafo, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio, Vilniaus
vaivados Alberto Goštauto laišakai, 1527–1539 m. 253

Diskusija

<i>Darius Antanavičius</i>	
1514 m. Oršos mūšio prototipas ir jo šaltiniai	289
The Prototype of the 1514 Orsha Battle and its Sources	300

Recenzijos. Anotacijos

<i>Žiemgalos vyskupystės aktai. Acta episcopatus Semigalliensis.</i>	
<i>I dalis: Balduino aktai = Pars I: Acta Balduini</i> , parengė, vertė ir komentavo	
T. Baranauskas, Pasvalys–Joniškis: Pasvalio krašto muziejus, Žiemų pradas	
„Simkala“, 2022. – 114,[2] p., il., 1000 egz. ISBN 978-609-95791-3-9 –	
(<i>Simona Glazauskaitė</i>)	301
<i>Źródła do dziejów Źmudzi (1522–1648)</i> , opracowali E. Saviščevas i J. Drungilas;	
redakcja T. Kempa (<i>Monumenta Magni Ducatus Lithuaniae</i>), Toruń:	
Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2023. – 337 s.	
ISBN 978-83-231-5111-1 (<i>opr. miękka</i>); ISBN 978-83-231-5112-8 (<i>opr. twarda</i>);	
eISBN 978-83-231-5117-3 – (<i>Artūras Dubonis</i>)	305
Santrumpos	308
Apie autorius	309
Autoriams	311
Guide for Authors	315

KRAŽIŲ KOLEGIJOJE MIRUSIŲ
JĖZUITŲ NEKROLOGŲ KORPUSAS:
STATISTIKA, TEKSTŲ GENEZĖ IR KORELIACIJA,
REDAGAVIMAS, AUTORYSTĖ IR VERTĖ

Darius Antanavičius

Lietuvos istorijos institutas, Vilnius

Živilė Nedzinskaitė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Vilnius

Anotacija. 2024 m. buvo baigtas *Kražių kolegijos šaltinių, saugomų Jėzaus Draugijos archyve Romoje* publikavimas. Paskutinėje – trečiojoje – dalyje, be vadinamųjų pirmųjų ir antrųjų katalogų, pirmą kartą paskelbti visi Kražių kolegijoje ir jai priklausiusiose Varnių bei Tilžės misijose mirusių Draugijos narių nekrologai. Šie tekstai ir yra šito straipsnio tyrimo objektas.

Raktiniai žodžiai: XVII–XVIII a. Lietuvos istorija, Jėzaus Draugija, Kražių kolegija, Lietuvos jėzuitų provincija, nekrologai, Tilžės misija, Varnių misija.

Abstract. In 2024, publication of the *Fontes collegii Crosensis, qui in Archivo Romano Societatis Iesu asservantur* was finally completed. Its final part contains, along with the so-called first and second catalogues (*catalogus primus, secundus*), all the extant necrologies of persons deceased in Kražiai College (*collegium Crosense*) and the Tilžė and Varniai missions (*missio Tilsensis, Vornensis*). The latter texts are the scope of the present article.

Keywords: history of Lithuania in the 17th and 18th centuries; Society of Jesus; Kražiai College; Tilžė Mission; Varniai Mission; necrologies.

Įvadas

Tarp Ankstyvaisiais naujaisiais laikais įsteigtų vienuolių Jėzaus Draugija [toliau – Draugija] išsiskyrė ypač griežta hierarchija ir atskaitomybe vyresnybei. Kiekvienas

Draugijos narys, vykdydamas jam pavestas priedermes, tiksliai žinojo, už ką atsakingas ir kam atskaitingas, ką turi raštiškai fiksuoti. Tai lėmė, kad Draugija buvo turtinga rašytinių istorijos šaltinių. Jei atsuktume laiko ratą ir galėtume pažvelgti į kurių nors Draugijos namų (taip bendriausia prasme galėjo būti pavadinta jėzuitų kolegija, rezidencija ar misija) rašytinius šaltinius, išvystume kelias dešimtis atskirų rankraštinų knygų ir sąsiuvinų, kuriuose pagal Draugijos reikalavimus fiksuoti visi einamieji reikalai. Skaičiuojama, kad priklausomai nuo namų dydžio ir statuso vienu metu galėjo būti vedama nuo 24 iki 40 tokių rankraštinų knygų ir knygelių¹. Deja, Lietuvos ir Lenkijos jėzuitų provincijų atveju dauguma šios medžiagos ilgainiui žuvo. Priežastys gerai žinomos: 1773 m. įvykęs Draugijos panaikinimas, jos turto perdavimas Edukacinei komisijai, vėliau sekę Respublikos padalijimai ir galiausiai sunaikinimas, senųjų Respublikos archyvų išgabenimas į Rusijos Imperiją, XX a. karai. Liko tik tai, kas privaloma tvarka periodiškai buvo siunčiama į Romą, generalinio Draugijos prepozito kuriją, ir pavieniai, todėl dažnai unikalūs, rankraščiai, nelygu kolegija, rezidencija ar misija.

2024 m. buvo baigtas Kražių kolegijos šaltinių, saugomų Jėzaus Draugijos archyve Romoje, publikavimas². Paskutinėje – trečiojoje – dalyje, be vadinamųjų pirmųjų ir antrųjų katalogų, pirmą kartą paskelbti visi Kražių kolegijoje ir jai priklausiusiose misijose mirusių Draugijos narių nekrologai *in extenso* originalo, t. y. lotynų, kalba. Būtent pastarieji tekstai ir yra šio straipsnio tyrimo objektas. Straipsnio uždaviniai: pirma, nustatyti paties korpuso dydį (apimtį); antra, pateikti nekrologų, kaip Draugijos istorijos šaltinių rūšies, genezę; trečia, nurodyti išlikusių tekstų šaltinius ir jų tarpusavio koreliaciją; ketvirta, atskleisti tekstų redagavimo ypatumus; penkta, aptarti nekrologų autorystės problemą ir, šešta, jų, kaip istorijos šaltinių, vertę.

Lietuvoje iki šiol panašūs šaltiniai tyrinėti ir publikuoti mažai. Gerą pradžią padarė Liudas Jovaiša, apžvelgęs Lietuvoje veikusių vienuolių personalinio ir biografinio pobūdžio medžiagą³. Šiame straipsnyje yra didelis skyrius rašytiniams šaltiniams,

¹ L. Grzebień, *Organizacja bibliotek jezuickich w Polsce od XVI do XVIII wieku (Klasyca Jezuitckiej Historiografii*, t. 5), Kraków, 2013, p. 90.

² *Kražių kolegijos šaltiniai, saugomi Jėzaus Draugijos archyve Romoje. I dalis (1608–1700)=Fontes collegii Crosensis, qui in Archivo Romano Societatis Iesu asservantur. Pars I (1608–1700)*, parengė=ediderunt Ž. Nedzinskaitė, D. Antanavičius, Vilnius, 2019 [toliau – *Fontes collegii Crosensis (1608–1700)*]; *Kražių kolegijos šaltiniai, saugomi Jėzaus Draugijos archyve Romoje. II dalis (1701–1773)=Fontes collegii Crosensis, qui in Archivo Romano Societatis Iesu asservantur. Pars II (1701–1773)*, parengė=ediderunt Ž. Nedzinskaitė, D. Antanavičius, Vilnius, 2022 [toliau – *Fontes collegii Crosensis (1701–1773)*]; *Kražių kolegijos šaltiniai, saugomi Jėzaus Draugijos archyve Romoje. III dalis. Pirmieji bei antrieji katalogai ir nekrologai=Fontes collegii Crosensis, qui in Archivo Romano Societatis Iesu asservantur. Pars III. Catalogi primi et secundi necnon necrologia defunctorum*, parengė=ediderunt Ž. Nedzinskaitė, D. Antanavičius, Vilnius, 2024 [toliau – *Fontes collegii Crosensis: Catalogi. Necrologia*].

³ L. Jovaiša, „Lietuvos vienuolių XVI–XIX a. personalinio ir biografinio pobūdžio šaltiniai“, *Senoji Lietuvos literatūra*, t. 43, 2017, p. 140–190.

skirtiems mirusių vienuolių paminėjimui, aptarti⁴. Darius Baronas plačiame europiniame kontekste aptarė LDK vienuolijose puoselėtos atminimo kultūros fenomeną ir konkrečius šaltinius⁵. Jis taip pat jau paskelbė vieną iš tokių šaltinių⁶.

Statistika

Registruojant 1608–1773 m. Kražių kolegijoje mirusius Draugijai priklausiusius asmenis remtasi publikuotų kompleksinių *Kražių kolegijos šaltinių* pirmojoje ir antrojoje dalyje surinkta medžiaga, t. y. mirusių vienuolių paminėjimais metiniuose laiškuose (*Annuae litterae*), kronikose (*Historia*) ir trumpųjų katalogų rubrikose „Mirusieji“ (*Defuncti*). Visų minėtų dalių prieduose sudaryti chronologiniai tokių mirusių asmenų sąrašai su nuoroda į šaltinio rūšį. Dėl šių sąrašų dabar reikia padaryti dvi pataisas.

Pirmosios *Kražių kolegijos šaltinių* dalies prieduose tarp mirusių asmenų liko neįtrauktas 1620 m. Tykocine pakeliui į Vilnių miręs Jurgis Rava (Rawa), neminimas nė viename iš nurodytų šaltinių. Antrojoje dalyje per rengėjų neapsižiūrėjimą pačiame sąrašė buvo praleisti 4 asmenys, mirę 1755 m. ir 1758–1759 m. (minimi atitinkamose teksto vietose), todėl tikslus bendras mirusiųjų sąrašas pateikiamas trečiosios *Šaltinių* dalies prieduose. Į sąrašus įtraukti ne tik Kražių kolegijoje, bet ir jai priklausiusiose misijose mirę Draugijos nariai. Varnių ir Tilžės misijose mirusius vienuolius reikia įtraukti todėl, kad šie Draugijos namai, struktūriškai būdami savarankiški, metiniuose laiškuose, kronikose ir ypač personalo sąrašuose dažniausiai būdavo priskiriami prie Kražių kolegijos.

Taigi 1608–1773 m. laikotarpiu, t. y. per 166 metus, Kražių kolegijoje ir jai priklausiusiose misijose mirė iš viso 148 asmenys. Pirmoji data – nuolatinės Draugijos misijos Žemaitijoje įkūrimas. Antroji – Draugijos panaikinimo metai. Taigi statistškai kasmet mirdavo 0,89 – sunku net ištarti – žmogaus. Šis skaičius ne tik nieko nepasako, bet ir klaidina.

Pirma, metus vien paviršinį žvilgsnį į sąrašą matyti, jog per pirmuosius vienuolika Kražių misijos, rezidencijos ir galiausiai kolegijos egzistavimo metų (1608–1619) mirčių apskritai išvengta. Tai lengva paaiškinti labai kukliu „personalo“ skaičiumi: 1608 m. – 2, 1609–1613 m. – 4, 1614 m. – 5 (ir du Virbalio misijoje), 1615 m. – 8, 1616 m. – 9+2, 1617–1618 m. – 10+4, 1619 m. – 16+4 asmenys. Akivaizdus personalo augimas nuo 1615 m., kai 1614 m. rugpjūčio 25 d. Jonas Karolis Chodkevičius fundavo kolegiją. Pirmieji Kražių

⁴ Ten pat, p. 172–182.

⁵ D. Baronas, „Mažesniųjų brolių konventualų memorialo tekstas ir kontekstas: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės mirusiųjų knygos XVI–XVI a.“, *Bažnyčios istorijos studijos*, t. 9, Vilnius, 2018, p. 257–258.

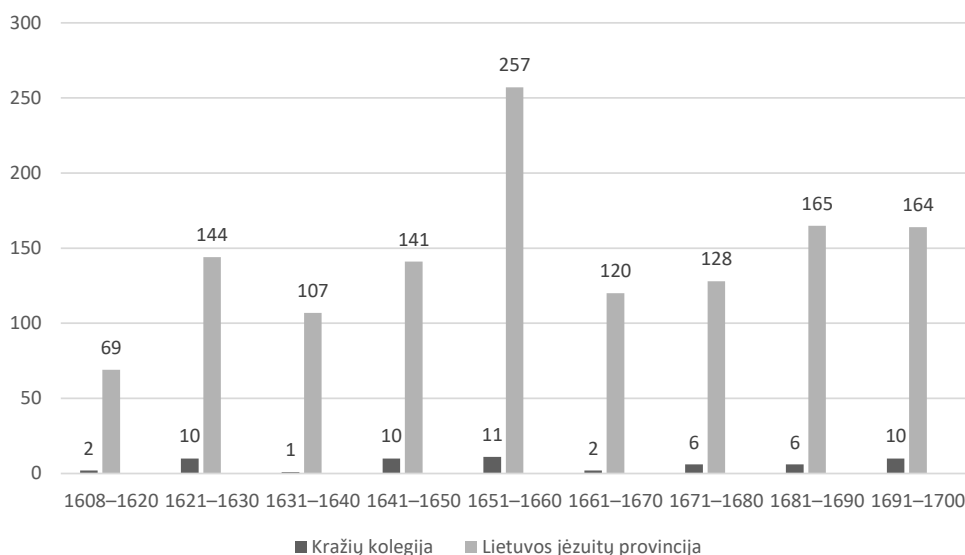
⁶ *Vilniaus Mažesniųjų brolių konventualų memorialas (1702–1832)*, par. Darius Baronas (*Studia Franciscana Lithuanica*, t. 8), Vilnius, 2020.

kolegijos nariai Jonas Lenartavičius ir Jurgis Rava miršta kaip tik 1620 m. Taigi kaip atskaitos tašką imant, pavyzdžiui, kolegijos įsteigimo metus ir skaičiuojant nuo 1615 m., galimi keli mirčių apskaitos būdai. Pavyzdžiui, pagal amžius arba atskirus dešimtmečius.

Jei skaičiuotume pagal amžius, XVII a. tektų 86 (93) metai (1608/1615–1700 m.), o XVIII a. – 73 metai (iki 1773 m. imtinai, kada buvo panaikinta Draugija). Per XVII a. Kražių kolegijoje mirė 58, o per „trumpąjį“ XVIII a. – net 90 asmenų. Ką ši statistika byloja platesniame visos Lietuvos provincijos kontekste?

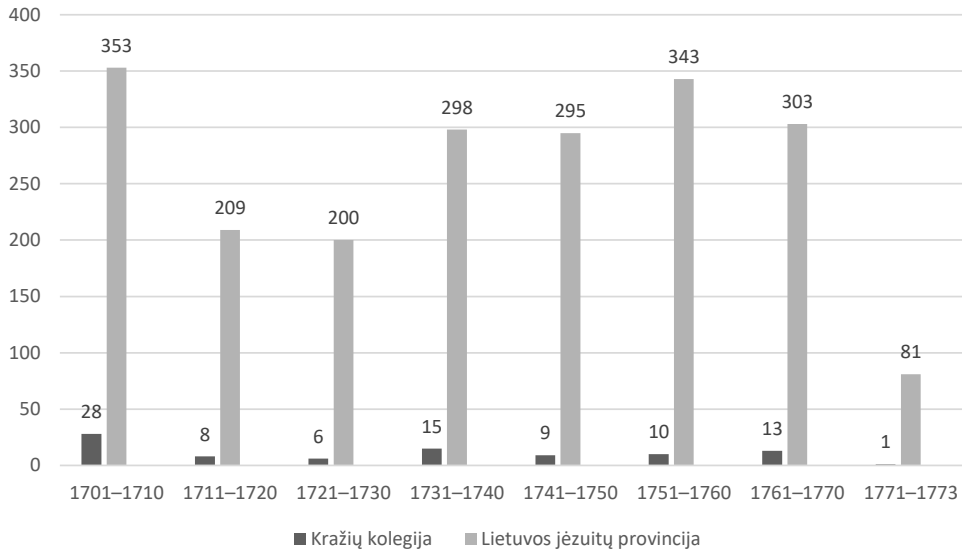
Įvairius statistinius duomenis, susijusius su Lietuvos jėzuitų provincija, kaupia, analizuoja ir įvairiose publikacijose skelbia Andrea Mariani⁷. Jis mums kolegiškai perdavė savo surinktą mirčių visoje Lietuvos provincijoje statistiką, iš kurios matyti, kad per XVII a. (nuo 1608 m.) Lietuvos provincijoje mirė 1295, o per XVIII a. – 2082 asmenys. Taigi Kražių kolegijos „mirtys“ sudaro atitinkamai 4, 47 ir 4, 32 procento visų atvejų.

Jei žvelgtume pagal atskirus dešimtmečius, statistika atrodytų taip.



1 lentelė. Kražių kolegijos ir visos Lietuvos jėzuitų provincijos mirčių santykis XVII a.

⁷ Toliau nurodomos tik kelios svarbesnės publikacijos: A. Mariani, „The Jesuit Community of the Lithuanian Province: Between Local Crises and Global Changes“, *Journal of Jesuit Studies*, t. 10/3, 2023, p. 307–344; A. Mariani, „Wspólnota jezuitów w Rzeczypospolitej Obojga Narodów: między tradycją a zmianą“, *Zapiski Historyczne*, t. 84/4, 2019, p. 124–77; A. Mariani, „Kształcenie jezuitów prowincji litewskiej między tradycją a zmianą: przyczynek do prozopografii jezuitów w dawnej Rzeczypospolitej“, *Studia Paedagogica Ignatiana*, t. 22/4, 2019, p. 19–48; A. Mariani, „Proweniencja geograficzna i kompetencje językowe jezuitów prowincji litewskiej: przyczynek do badań nad wielokulturowością Rzeczypospolitej XVII–XVIII w.“, *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. 7, wyd. W. Walczak, K. Łopatecki, Białystok, 2017, p. 85–112; A. Mariani, „Personaleinsatz und -mobilität in der Litauischen Ordensprovinz der Gesellschaft Jesu im 18. Jahrhundert“, *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*, t. 63/2, 2014, p. 163–213.



2 lentelė. Kražių kolegijos ir visos Lietuvos jėzuitų provincijos mirčių santykis XVIII a.

Jei žvelgtume į nurodytą trečiosios *Kražių kolegijos šaltinių* dalies lentelę pagal atskirus metus, pamatytume, kad būdavo laikotarpiai, kai per 2–8 metus mirčių iš viso nepasitaikydavo (ryškiausi pavyzdžiai – 1635–1640 m. ir 1666–1673 m.). Šiuos du laikotarpius atsveria du tokie patys išskirtiniai (mirčių požiūriu) 1630 m. ir 1710 m. Antroji data iš karto gerai atpažįstama – tai vadinamojo Didžiojo maro, siautusiai Prūsijos Karalystėje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, laikas⁸. Kražių kolegijoje ir Varnių bei Tilžės misijose tais metais mirė iš viso net 13 asmenų. Antroji data ne tokia iškalbinga, ypač turint galvoje, kad nėra tų metų nei metinių laiškų (*Annuae litterae*), nei kronikos (*Historia*), nei pačių mirusių asmenų nekrologų. Vis dėlto matant vien mirčių skaičių (6 asmenys), gana lengva spėti, kad 1630 m. į Kražių kolegiją buvo prasismelkęs tas pats maras ar kilo kokios nors kitos infekcijos protrūkis. Tai patvirtina ir mirčių datos – 4 iš 6 asmenų mirė 1630 m. balandžio mėnesį, o ties Komlevičiumi parašyta, kad jis mirė 1630 m. rugšėjo mėnesį „užsikrėtusių asmenų namuose“⁹.

⁸ A. Mariani, „Jezuici prowincji litewskiej wobec epidemii dzumy z lat 1708–1711“, *Zapiski Historyczne*, t. 81/2, 2016, p. 65 (293)–103 (331).

⁹ *Fontes collegii Crosensis (1608–1700)*, p. 124.

Genezė

Draugijos veiklą reguliuojančiuose normatyviniuose aktuose¹⁰ nepavyko rasti jokio konkretaus reikalavimo rengti ir kaupti atskiras mirusių vienuolijos narių gyvenimo santraukas. Juose nėra net tokio termino kaip nekrologas (*necrologium*), gyvenimas, gyvenimo aprašymas, gyvenimo santrauka (*vita, summariolum vitae, compendium vitae*) ar pan. Provincijolas, kasmet siųsdamas į Romą vadinamąjį trumpąjį katalogą (*catalogus brevis*), turėjo pareigą tik pateikti generaliniam Draugijos prepozitui mirusių savo provincijos narių sąrašą, kurį sudarydavo gavęs informaciją iš konkrečių namų vyresniųjų.

Vienintelė aiški užuomina apie mirusių Draugijos narių paminėjimo tvarką randama komunikacijos vienuolijos viduje taisyklės nustačiusioje *Formula scribendi*. 1615 m. lapkričio 5 d.–1616 m. vasario 26 d. Romoje vyko septintoji Generalinė kongregacija, išrinkusi naująjį Draugijos generalinį prepozitą. Jai pasibaigus, 1616 m. Romoje pasirodė atnaujintas Draugijos normatyvinių aktų rinkinys *Corpus institutorum Societatis Iesu*, kurio dalyje *Regulae Societatis Iesu*, skyriuje *Formula scribendi*, nustatant, kas turi būti rašoma (referuojama) metiniuose laiškuose, 28 punktą buvo papildytas tokia formuluote¹¹:

Mortuorum autem non solum nomen, cognomen, patriam, aetatem, statum et munera in Societate obita perscribi oportebit, verum etiam virtutes, si quas habuerunt eximias, commemorari, in primis vero si quid ab eis profectum est laude praecipua dignum, quod singulari alicuius facti narratione confirmari possit.

[O mirusiųjų reikės nurodyti ne tik vardą, pavardę, gimtinę, amžių, luomą ir Draugijoje eitas pareigas, bet taip pat paminėti žymesnes dorybes, jei tokiomis pasižymėjo, ir pirmiausia jei [velioniai] nuveikė ką nors tokio, verto ypatingo pagyrimo, ką galima pagrįsti papasakojant kokį nors įvykį.]

Paskelbti kompleksiniai Kražių kolegijos istorijos šaltiniai leidžia pasekti, kaip šis reikalavimas buvo įgyvendinamas. Pirmasis Draugijos narys, miręs darbuodamasis Kražių kolegijoje, buvo, kaip minėta, Jonas Lenartavičius (Lenartowicz). Jo mirties faktas paminėtas 1620 m. kolegijos kronikoje (*Historia*)¹²:

¹⁰ Visų jų korpusas, vadinamasis *Institutum Societatis Iesu*, buvo periodiškai atnaujinamas ir perleidžiamas. Šie leidimai dabar lengvai randami internete. Naudojamės 1757 m. Prahos leidimu: *Institutum Societatis Iesu auctoritate Congregationis generalis XVIII meliorem in ordinem digestum, auctum et recusum*, t. 1–2, Praeae, 1757.

¹¹ Ten pat, t. 2, p. 127–128.

¹² *Fontes collegii Crosensis (1608–1700)*, p. 89.

Porro annus 1620 auctus est numero personarum. Aluit namque collegium 15 nostros: sacerdotes 7, magistros duos, sex rei domesticae adiutores. E quo tamen numero unum sacerdotem, operarium laboriosum patrem Ioannem Lenartowicz, morte sublato amissimus.

[1620 metais kolegija padidėjo narių skaičiumi, nes maitino 15 mūsiškių: 7 kunigus, du mokytojus, šešis ūkio reikalų pagalbininkus. Tačiau iš jų praradome vieną kunigą, darbštą darbininką tėvą Joną Lenartavičių, kurį pasiglemžė mirtis.]

Akivaizdu, kad anksčiau aprašytas reikalavimas buvo vykdomas. Kitas pavyzdys – 1626 m. miręs Stanislovas Jucevičius. 1626 m. metiniame laiške jis paminėtas šitaip¹³:

Sed unus eorum Stanislaus Juczewicz ex hac vita ad meliorem suorumque laborum mercedem capessendam commigravit. Nazione is erat Samogita annorum triginta, in Societate tertium complebat, iisque erat virtutibus praeditus, quae et religiosum virum decent et religionem ipsam commendant.

[Bet vienas jų – Stanislovas Jucevičius – iškeliavo iš šio į geresnį gyvenimą atlygiui už savo triūsus gauti. Kilme jis buvo žemaitis, trisdešimties metų, Draugijoje baigė trečius metus ir pasižymėjo tokiomis dorybėmis, kurios ir pritinka vienuoliui ir teigiamai byloja apie pačią vienuoliją.]

Akivaizdu, kad minėtas reikalavimas šiuo atveju įvykdytas beveik papunkčiui: vardas, pavardė, kilmė (žemaitis), luomas nenurodytas, amžius, Draugijoje praleistas laikas, pareigos nenurodytos (buvo ūkio reikalų pagalbininkas – siuvėjas, ligonių slaugytojas, vadinamasis kredenciarijus, t. y. atsakingas už stalo reikmenų priežiūrą, taip pat maisto išteklių rūšio prievaizdas), vienuoliškos dorybės paminėtos labai aptakiai.

Visa tai nepaaiškina pačių nekrologų kaip savarankiškų tekstų atsiradimo, bet tikėtina, kad postūmį jiems rasti davė būtent minėtas 1615/1616 m. septintosios Generalinės kongregacijos iškeltas reikalavimas. Įrodymų, kad šiuo klausimu buvo parengtas konkretus Draugijos generalinio prepozito nurodymas ar aplinkraštis (*ordinatio, litterae*), kol kas rasti nepavyko. Tokie nurodymai, galioję visai Draugijai, visuose namuose privaloma tvarka turėjo būti surašomi į atskirą knygą ir saugomi, tik jų labai mažai išliko. Yra žinomos dvi tokios Vilniaus kolegijos „ordinacijų“ knygos. Taip pat išliko Vilniaus kolegijos vizitatorių atmintinių, vadinamųjų memorialų, knyga. Jų fragmentai jau skelbti¹⁴. Apie nekrologų rašymą, deja, neužsimenama.

¹³ Ten pat, p. 110.

¹⁴ *Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai*, par. E. Ulčinitė, A. Šidlauskas, Vilnius, 1987. Rankraščiai, kurių fragmentai publikuoti, dabar *in extenso* prieinami internete, Vilniaus universiteto bibliotekos skaitmeninėse kolekcijose, įvedus atitinkamas signatūras.

Aišku viena: nekrologai Lenkijos provincijos namuose pradedami rašyti nuo 1615 m., o Lietuvos provincijos namuose – nuo 1620 m. Tai įrodo išlikusių nekrologų chronologija atskirų nekrologų knygoje (ARSI, Pol. 68, Lith. 61). Įdomu, kad ji idealiai sutampa tiek su Kražių kolegijos įsteigimu (1614/1615), tiek su pirmųjų kolegijos narių mirtimis Kražiuose. Žodžiu, neiškreipia statistinių duomenų.

Mirusiųjų minėjimo metiniuose laiškuose ir pačių nekrologų tekstų koreliaciją gerai atskleidžia 1634 m. mirusio Jono Kirsteino atvejis¹⁵.

Metinis laiškas	Compendium vitae patris Ioannis Kirstein collegii Crosensis
<p>Cessit hoc anno e vivis torsionibus et diuturnis intestinorum doloribus pater Ioannes Kyrstein duobus supra viginti in Societate annis expletis, vir singularis iudicii. Pluribus annis casus et conscientiae (ut dicunt) et mathematicas disciplinas omnium cum satisfactione praelegerat, modestiae rarae, patientiae maxime, praesertim toto infirmitatis tempore, quod quatuor mensium fuerat, non tam a dolore gemens quam suspirans devote ingeminabat crebrius „Bone Iesu, bone Iesu“, quam ob causam non sine lacrymis reliquit suos.</p> <p>[Šiais metais dėl ilgai trukusių raizymų ir vidurių skausmų iš gyvųjų pasitraukė tėvas Jonas Kirsteinas, praleidęs Draugijoje dvidešimt dvejus metus, išskirtinės nuovokos vyras. Daugelį metų visų pasitenkinimui dėstė moralinės teologijos ir matematikos mokslus; išsiskyrė retu santūrumu, didžiausia kantrybe, ypač per visą keturis mėnesius trukusį ligos laikotarpį, kai iš skausmo ne vaitodamas, bet atsidūsdamas vis pamaldžiai kartodavo: „Gerasis Jėzau, gerasis Jėzau“, taip privertęs ašaroti palikdamas saviškius.]</p>	<p>Pater Ioannes Kirstein domo Braunsbergensis, Societati accensus, septem in eadem annos philosophiae necnon theologiae scholasticae perdiscendae impendit. Reliquum in humanioribus literis docendis et mathesi atque theologia morali continuato cursu tum nostris, tum exteris tradenda posuit. Vir singulari prudentia, usu et exercitatione in praedictis scientiis praeditus. Pietatis in Deiparam Virginem, modestiae et omnis observantiae religiosae non vulgare in illo exemplum enituit. Si quando asperius aliquid effari vel officium vel iniuria cogebat, potius familiarem quendam risum quam indignationem audientibus movebat, adeo non decebat mores eius vel simulare iram. Patientia ea et laborum studio extitit, ut quatuor mensium acerbissimi cruciatus, quibus ventriculus et viscera eius torquebantur, non facile a docendi officio eum abstraxerint et ad mortis usque angores medicorum ope destituto haec unica doloris verba „Ah, Iesu, o bone Iesu“ expresserint. Itaque laborum et dolorum suorum manu precium anno reparati orbis 1634 decembris die 29 missionem ab humana militia impetravit Krosis versatus inter mortales annis quadraginta aliquot, inter socios 22.</p>

¹⁵ *Fontes collegii Crosensis (1608–1700)*, p. 132; *Fontes collegii Crosensis: Catalogi. Necrologia*, p. 208.

	<p>[Tėvas Jonas Kirsteinas, kilęs iš Branievo, užsidegęs meile Draugijai, septynerius metus joje paskyrė mokytis filosofijos ir scholastinės teologijos. Likusį gyvenimą tiek mūsiškiams [t. y. jėzuitų klierikams. – <i>D. A., Ž. N.</i>], tiek pasauliečiams dėstė poetiką bei retoriką ir matematiką, o vėliau – moralinę teologiją. Vyras, pasižymėjęs ypatinga nuovoka, įgudimu ir miklumu minėtuose moksluose. Išskirtinis pamaldumo Dievo Motinai, santūrumo ir vienuolinio gyvenimo paisymo pavyzdys. Jei kada [einamos] pareigos ar [partirta] skriauda versdavo ištarti kokį griežtesnį žodį, girdinčius veikiau prajuokindavo koku nors sąmoju nei papiktindavo – tiek jo būdui nederėjo net apsimesti pykstančiam. Pasižymėjo tokia kantrybe ir darbštumu, kad keturis mėnesius trukę aštriausi skausmai, raižę pilvą ir vidurius, tik šiaip ne taip priverstė atsisakyti dėstytojo pareigų ir iki pat mirties agonijos, kai ir gydytojai nebepadėjo, išspaudė iš kenčiančiojo šiuos vienintelius žodžius: „Ak, Jėzau, o gerasis Jėzau“. Tad už savo triūsus ir skausmus pelnė atlygį 1634 atpirkto pasaulio metų gruodžio 29 dieną Kražiuose palikdamas bičiulių kariuomenę [t. y. Draugiją. – <i>D. A., Ž. N.</i>], pragyvenęs tarp mirtingųjų keturiasdešimt su trupučiu metų, iš kurių 22 – Draugijoje.]</p>
--	--

Abu tekstai perduoda mums iš esmės tą pačią informaciją. Neturint kitų įrodymų sunku net pasakyti, kuris jų buvo pirminis – ar įrašytas metiniame laiške, ar nekrologe.

Šaltiniai

Mirusių Draugijos narių nekrologai visuose namuose turėjo būti surašomi į atskirą rankraštinę knygą arba sąsiuvinius, iš kurių vėliau būdavo formuojamas rankraštis, galiausiai įglaudavęs įrištos knygos pavidalą. Deja, tokių originalių nekrologų knygų išliko labai mažai. Jėzuitų enciklopedijos duomenimis¹⁶ Lenkijos ir Lietuvos

¹⁶ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, oprac. L. Grzebień SJ przy współpracy zespołu jezuitów, Kraków, 2004, p. 454.

provincijose išliko šių namų (abėcėlės tvarka) nekrologų knygos: Daugpilio kolegijos (1758–1790), Krokuvos profesų namų (1584–1646), Mogiliavo rezidencijos ir vėliau kolegijos (1673–1809), Polocko kolegijos (1749–1815) ir Vilniaus kolegijos (1669–1773). Šį sąrašą papildo būtent Kražių kolegijos nekrologų knyga, apie kurią bus kalbama toliau.

Kas trejus metus kartu su trimečiais katalogais (t. y. vadinamuoju pirmuoju, antruoju ir trečiuoju katalogu) bei metiniais laiškais ir kronikomis provincijolas generaliniam Draugijos prepozitui į Romą išsiųsdavo ir nekrologų kopijas (dupletus), kurias savo ruožtu į Vilnių jam susiųsdavo konkrečių namų vyresnieji. Vienas šių kopijų egzempliorius buvo atidedamas į provincijos archyvą Vilniuje. 1773 m. panaikinus Draugiją, dauguma Lietuvos provincijos archyvo medžiagos ilgainiui dingo ar buvo tiesiog sunaikinta kaip neaktuali. Taigi šios nekrologų versijos neišliko. Savo ruožtu į Romą išsiųsti nekrologų dupletai irgi buvo kaupiami atskirose rankraštinėse knygose ir išliko iki šių dienų. Lietuvos provincijoje mirusių Draugijos narių nekrologai dabar sudaro 5 storus Draugijos centrinio archyvo tomus (ARSI, Lith. 61–65). Juose iš viso yra 3500 puslapių tekstų¹⁷. Pavienių nekrologų pasitaiko taip pat kituose tomuose. Neišlikus daugumai konkrečių namų nekrologų knygų, „romietiški“ nekrologai daugeliu atvejų yra vieninteliai dabar žinomi jų tekstai.

Kaip jau užsiminta, laimingai išliko originali Kražių kolegijos nekrologų knyga, apimanti 1665–1732 m. laikotarpį. Nors rankraštis jau gana gerai žinomas, prie jo istorijos verta stabtelėti ilgėliau.

Nėra abejonės, kad iki 1773 m. Draugijos panaikinimo rankraštis buvo saugomas tarp Kražių kolegijos bibliotekos knygų. Tai įrodo išlikęs originalus ir gana puošnus jo įrišas, būdingas spausdintoms šios kolegijos bibliotekos knygoms, ir senoji signatūra *XIX A 10*, kurios romėniškas skaitmuo greičiausiai reiškė knygų lentyną spintoje, raidė – pačią spintą, o arabiškas skaitmuo – eilės numerį.

Panaikinus Draugiją, šis rankraštis patyrė visas buvusios kolegijos kilnojamajam turtui būdingas klajones¹⁸. Iki pat 1844 m. jis tebebuvo Kražiuose, tik keitėsi mokymo įstaigos pavadinimas: 1773–1796 m. tai buvo Kražių mokykla, pavaldi Edukacinei komisijai, nuo 1797 m. iki 1817 m. ji priklausė Kolainių karmelitams. Iš šio laikotarpio išliko 1803 m. sudarytas bibliotekos knygų katalogas, kurio didžiąją dalį sudarė

¹⁷ Ši medžiaga aprašyta: *Polonica w Archiwum Rzymskim Towarzystwa Jezusowego*, t. 2: *Lituania*, oprac. A. P. Bieś SJ, L. Grzebień SJ, M. Ingłot SJ, Kraków, 2003, p. 233–320.

¹⁸ Kražių kolegijos bibliotekos knygų judėjimo schema pateikiama: *Buvusios Kražių kolegijos knygų sąrašas (1803). 1 dalis: Sąrašas = Elenchus librorum veteris collegii Crosensis anno 1803 compilatus. Pars 1: Elenchus*, par. D. Antanavičius, Vilnius, 2017, p. XVII.

senosios kolegijos knygų fondas. Šiame kataloge Kražių jėzuitų nekrologų knyga buvo paminėta skyriuje [Libri] „Societatis Iesu“ kaip *Summariolum [s] vitae defunctorum in collegio Crosensi SI*¹⁹. 1817 m. Kražių mokykla buvo pervadinta gimnazija ir baigė savo gyvavimą 1844 m., kada buvo iškelta į Kauną. 1844–1845 m. svarbūs ir buvusios kolegijos bibliotekos istorijai. Būtent tada ji pirmą kartą padalyta: viena jos dalis perduoda Žemaičių kunigų seminarijai Varniuose, o kita perkelta į Kauną, į naujosios gimnazijos pastatą (dabar Gimnazijos g. 3). Faktas, kad išlikęs rankraštis neturi Žemaičių kunigų seminarijos lipdės ir jokių jos pėdsakų nėra, verčia manyti, kad jis turėjo būti perduotas Kauno gimnazijai ir nuo 1844 m. buvo Kaune. Antra vertus, rankraščio pobūdis visiškai nederėjo su gimnazijos pedagogine veikla ir nebuvo jai reikalingas, todėl gali būti, kad jis vis dėlto buvo perduotas Žemaičių kunigų seminarijai Varniuose, kuri po 1864 m. sukilimo taip pat buvo perkelta į Kauną. Pagal tai, kurią versiją pasirinksiame, priklausau ir tolesnė rankraščio kelionė po archyvus.

1915 m. uždarius Kauno gimnaziją, o 1918 m. paskelbus Lietuvos nepriklausomybę, buvusios gimnazijos knygos buvo perduotos 1919 m. įsteigtam *Lietuvos centraliniam knygynui*, kuris yra dabartinės Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos pirmtakas. Jei vis dėlto manytume, jog Kražių rankraštis pateko į Žemaičių kunigų seminariją Varniuose, čia jis turėjo būti nuo 1844 m. iki 1864 m., kada su visa seminarija taip pat buvo perkeltas į Kauną. Kauno kunigų seminarijoje jis turėjo būti iki 1941 m. sausio mėnesio, kai naujoji sovietų valdžia seminarijos biblioteką nacionalizavo ir perdavė LSSR centrinei bibliotekai.

Šiaip ar taip, Kražių nekrologų rankraštis Kaune turėjo būti saugomas iki pat 1963 m., kada biblioteka buvo perkelta į Vilnių, į dabartinius jos rūmus Gedimino pr. 51. Čia jis iki šiol yra Retų knygų ir rankraščių skyriaus Pavienių rankraščių fonde Nr. 130 (rankr. 1868). Įdomu, kad šis fondas pradėtas formuoti 1940–1941 m.²⁰, o ši data sutampa su Kauno kunigų seminarijos bibliotekos nacionalizavimo metais.

Pats rankraštis pateko į istorikų akiratį beveik prieš du šimtus metų. Tam ypač pasitarnavo faktas, kad 1836 m. jį matė, skaitė ir konspektavo Kražių gimnazijos tikybos mokytojas Motiejus Valančius, palikę jame savo įrašą, o padarytais konspektais rėmėsis jau 1848 m. pasirodžiusioje Žemaičių vyskupystės istorijoje²¹. Lietuvai atgavus Nepriklausomybę ir atgijus Katalikų Bažnyčios istorijos studijoms, iš naujo susidomėta

¹⁹ Ten pat, p. 238, nr. 1512.

²⁰ J. Žebrytė, „Iš rankraštyno praeities ir dabarties“, *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (1979–1989)*, red. V. Rimša, Vilnius, 1991, p. 33.

²¹ M. Valančius, *Raštai*, t. 6: *Žemaičių vyskupystė*, Vilnius, 2013, p. 219–222.

ir Kražių nekrologų rankraščiū²², bet iki pat 2024 m. metodiškai nieko taip ir nebuvo padaryta, kol nepaskelbėme *Kražių kolegijos šaltinių* trečiosios dalies.

Verta aptarti šio rankraščio sudarymo laiką. Jo chronologinės ribos, regis, leidžia neabejoti, kad turėjo būti pradėtas rašyti maždaug 1665/1666 m., kada jame atsirado pirmasis Felikso Kalendos (Kolėda), mirusio 1665 m., nekrologas. Vis dėlto, dabar jau sudarius visų Kražių kolegijos mirusių narių sąrašą, *terminus a quo* nėra toks aiškus. Reikalas tas, kad šioje nekrologų knygoje iš 1665–1691 m. laikotarpio trūksta net 8 Kražių kolegijoje ir jai priklausiusiose misijose mirusių Draugijos narių nekrologų. Ypač rėžia akį šešių nekrologų trūkumas iš 1682–1688 m. laikotarpio. Šio fakto negalima paaiškinti niekaip kitaip tik spėjant, kad rankraštis pradėtas formuoti po šios datos, anksčiau mirusių konfratūrų nekrologus įrašius *expost* principu. *Terminus a quo* galėtų būti 1692 m.: nuo tada nekrologai be didesnių praleidimų (išskyrus du 1708 m. atvejus) įrašinėjami iki pat 1732 m. Beje, tai bylotų ir vienintelė rašovo „ranka“, kuri iki pat 1693 m. įrašinėjo visus tekstus (pirmasis ryškus „rankos“ pokytis pastebimas įrašant Mykolo Sesevičiaus (Siesiewicz), mirusio 1693 m., nekrologą). Be to, Draugijos provincijolai, pagal pareigas kasmet turėję vizituoti savo provincijos namus (kolegijas, rezidencijas, misijas), per patikrą peržiūrėdavo ir vedamą namų dokumentaciją ir konkrečiuose rankraščiuose palikdavo atliktą darbą liudijančių įrašų. Kražių nekrologų knygoje taip pat jų esama. Pirmasis toks įrašas *visa compendia vitarum* („gyvenimų santraukos peržiūrėtos“), esantis 13 lape, padarytas tik 1700 m. pabaigoje. Galutinai patvirtinti arba paneigti spėjimą dėl šio rankraščio chronologijos galėtų rankraščio popieriaus vandenženkliai, bet tarp labai tankiai prirašytų jo lapų neradome nė vieno, kuriame būtų galima patikimai identifikuoti popieriaus ženklą. Šį darbą paliekame kitiems.

Dar vienas klausimas: ar ši išlikusi autentiška Kražių nekrologų knyga vienintelė, ar jų buvo daugiau? Kaip minėta, jos turėjo būti vedamos ir iki 1665/1692 m., ir ypač po 1732 m. Taigi teoriškai turėjo būti dar bent dvi panašios rankraštinės knygos. Kaip buvo iš tikrųjų, matyt, jau niekada nesužinosime.

Trečiasis šaltinis, kuriame išliko Kražių kolegijos narių biogramų, yra gerai žinomas Lietuvos provincijos jėzuito Jono Pošakovskio (Poszakowski, 1684–1757) rankraštis *De viris illustribus Provinciae Lithuaniae* („Apie garsius Lietuvos [Jėzaus Draugijos] provincijos vyrus“), saugomas Pietų Lenkijos Jėzaus Draugijos provincijos

²² Iki šiol pasirodė dvi pagrindinės publikacijos: M. Čiurinskas, „Kražių jėzuitų *Summariola vitae* (Nekrologai, 1665–1732) – Lietuvos provincijos jėzuitų gyvenimo ir kasdienybės ir istorijos veidrodis“, *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas*, sud. N. Markauskaitė, Vilnius, 2012, p. 149–159; M. Čiurinskas, O. Daukšienė, „Kražiuose mirusių jėzuitų mažosios biografijos – *Summariola vitae*“, *Senoji Lietuvos literatūra*, t. 32, 2011, p. 215–268. Iš pastarosios vėlavusios publikacijos galima suprasti, kad rankraštis autoriams buvo žinomas gerokai prieš 2008 m.

archyve Krokuvoje (rankr. 1536)²³. Jo mikrofilmą turi Vilniaus universiteto biblioteka, nesunkiai prieinamas ir pats originalas Krokuvoje. J. Pošakovskio darbas specifinio pobūdžio. Tai jau aptarta kitų mokslininkų²⁴. Formaliai tai nėra nekrologų knyga, bet nemaža dalis Pošakovskio surinktų savo konfratų biogramų parengtos naudojantis tomis nekrologų kopijomis, kurios buvo kaupiamos Lietuvos provincijos archyve Vilniuje ir kurių dauguma, kaip minėta, ilgainiui žuvo. Tais atvejais, kai Pošakovskio parengtos biogramos neturi atitikmenų „romietiškuose“ ir „kražiniuose“ nekrologuose, jos yra vertingas Kražių jėzuitų nekrologų korpuso papildymas. Apie tai bus kalbama toliau.

Nekrologų pasiskirstymas

Iš 148 Draugijos narių, 1620–1773 m. laikotarpiu mirusių Kražių kolegijoje ir jai priklausiusiose misijose, jokių pavidalu neišliko 35 asmenų nekrologų, tai yra trūksta 24 procentų, arba maždaug ketvirčio, visos medžiagos. Daug tai ar mažai? Kol nepaskelepta kitų Draugijos kolegijos kompleksinių šaltinių, panašių į mūsų parengtuosius, atsakyti į šį klausimą negalima.

Žvelgiant į šias spragas pagal metus, kai kurių nekrologų trūkumą galima mėginti paaiškinti. Pirmoji didelė spraga susidarė 1629–1630 m.: trūksta net 8 nekrologų. Tai sudaro ketvirtį „viso trūkumo“. Matyt, šių nekrologų trūkumą lėmė paprastas faktas: dėl neaiškių priežasčių dingo kas trejus metus į Romą siūsta medžiaga, nes iš tų metų neišliko nei Kražių kolegijos metinių laiškų, nei kronikų, yra tik trumpieji katalogai²⁵. Dar 4 nekrologų trūksta iš 1645–1647 m. Tai keblu paaiškinti. Užtat tai lengva padaryti kitų 6 nekrologų, apimančių 1657–1661 m., atveju. Patys metai byloja, kad tai buvo didžiulės suirutės visoje valstybėje laikotarpis, kai Žemaitiją ir Lietuvą trumpam okupavo švedų ir maskvėnų kariuomenės, buvo užimtas Vilnius. Galėjo būti paprasčiausiai taip, kad ne nekrologų rašymas tada rūpėjo, ypač 1657 m.

Kaip išlikę tekstai pasiskirsto pagal minėtas tris šaltinių grupes? Daugiausia nekrologų išliko, be abejonės, Draugijos centriniame archyve Romoje – iš viso 102. Kražių kolegijos nekrologų knygoje yra 58 tekstai, Pošakovskio rankraštyje – 36 tekstai, tiesa,

²³ Visi jame minimi asmenys suregistruoti: L. Grzebień SJ, *Inwentarz Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie. Rękopisy do 1820 roku (Źródła do Dziejów Kultury. Inwentarze i Katalogi, t. 6)*, Kraków, 2017, p. 279–290.

²⁴ J. Łukaszewska-Haberkowa, „Tradycja i kultura Towarzystwa Jezusowego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów jako wzorce i przykłady w *De viris illustribus* Jana Poszakowskiego SJ“, *Res historica*, t. 53, 2022, p. 95–112.

²⁵ *Fontes collegii Crosensis (1608–1700)*, p. 121–124.

dalies tų, kuriuos mes formaliai įtraukėme į nekrologus, pavadinti nekrologais negalima: tai tik kelių biografinių duomenų išvardijimas.

Kaip šie šaltiniai papildo vienas kitą? Pagrindu imant faktą, kad dauguma nekrologų (102) yra Draugijos centriniame archyve Romoje, Kražių nekrologų knyga iš 1665–1732 m. laikotarpio „duoda“ 4 niekur kitur nežinomus Andriaus Dimitrovičiaus (Dymitrowicz, 1626–1693), Petro Tulovičiaus (Tułowicz, 1670–1731), Stanislovo Rakovieco (Rakowiec, 1689–1732) ir Rapolo Gierulskio (Gierulski, 1660–1732) nekrologus, o Pošakovskio rankraštis – 9 biogramas, bet dėl šių tekstų reikia daryti išlygą. Dalis jų, kaip minėta, mažai kuo primena nekrologus. Vis dėlto Pošakovskis paliko mums septynias niekur kitur nežinomas Jokūbo Paškevičiaus (Paszkievicz, 1597–1656), Motiejaus Pilipavičiaus (Filipowicz, 1673–1708), Jono Vzoreko (Wzorek, 1668–1708), Pauliaus B(i)eraškevičiaus (Bieraszkiewicz, 1669–1734), Kazimiero Ginkevičiaus (Ginkiewicz, 1682–1734), Simono Šarlinskio (Szarliński, 1704–1746) ir Ignaco Ostrovskio (Ostrowski, 1688–1746) biogramas, kurias su įvairiomis išlygomis galima priskirti Kražių nekrologų korpusui. Tokiu būdu iš 148 Draugijos narių, 1620–1773 m. laikotarpiu mirusių Kražių kolegijoje ir jai priklausiusiose misijose, trijuose skirtinguose šaltiniuose išliko 113 nekrologų, arba 76 procentai.

Tekstų tarpusavio koreliacija

Niekas iki šiol nebandė tirti, koks yra šių tekstų, ypač „romietiškų“ ir „kražinių“ nekrologų, santykis: ar jie tapatūs, ar kuo nors skiriasi, o jei skiriasi, kiek ir kuo. Šis darbas jau buvo padarytas skelbiant *Kražių kolegijos šaltinių* trečiąją dalį: tais atvejais, kai išliko ir „romietiški“, ir „kražiniai“ variantai, abu tekstai publikuoti *vis a vis* principu. Taigi čia belieka pateikti išvadas.

Paaiškėjo, kad Kražių nekrologų knygoje surašyti tekstai vienais atvejais beveik arba visiškai tapatūs tiems, kurie buvo išsiųsti į Romą, o kitais smarkiai skiriasi. Kaip pavyzdį galima peržvelgti pirmuosius keturis Kražių nekrologų knygos tekstus, skirtus Felikso Kalendos (Kolęda, 1615–1665), Jono Althofo (Althoff, 1604–1678), Stanislovo Bagdzevičiaus (Bohdziewicz, 1588–1678) ir Martyno Božymovskio (Borzymowski, 1612–1680) gyvenimams, ir palyginti juos su „romietiškais“ versijomis. Felikso Kalendos nekrologas²⁶ abiejose versijose beveik identiškas, skirtumai leksinio ir sukeistos žodžių tvarkos pobūdžio, pavyzdžiui: *disponere cogitavit* (R) ir *disponere cogitabat* (K), *peragi solent*

²⁶ Yra „kražinio“ varianto vertimas į lietuvių kalbą, žr. M. Čiurinskas, O. Daukšienė, *op. cit.*, p. 221–222.

(R) ir *peragi possunt* (K), *data commoda occasione* (R) ir *commoda data occasione* (K), *iam incedere* (R) ir *incedere iam* (K), *nostros a somno quotidie excitare* (R) ir *nostros a somno excitare* (K)²⁷. Jono Althofo nekrologas apskritai visiškai identiškas²⁸. Stanislovo Bagdzevičiaus nekrologe²⁹ taip pat vos keli nereikšmingi skirtumai: *nihil* (R) ir *nil* (K), *domumve* (R) ir *domumque* (K), *corporis etiam cultu* (R) ir *corporis cultu* (K) ir pan.³⁰

Visiškai kitaip atrodo Draugijos brolio Martyno Božymovskio gyvenimo aprašymas, kurį dėl jo trumpumo kaip pavyzdį pateikiame visą³¹.

Romos nekrologas	Kražių nekrologas
Martinus Borzymowski, natione Masovita, albo coadiutorum temporalium adscriptus, ita vocationis suae gradui respondit, ut in exemplar proponi possit. Duo illa praecipua fratrum adiutorum decora – studium pietatis et assiduitatem laboris – perpetuo sibi coniungebat. Per diversa in florentiori aetate exercitus officia, ea iam in grandaeva simul in se suscepit, missionis Vornensis domestica onera annos duodeviginti constanter ac semper cum laude omniumque satisfactione solus subeundo. Tantus fuit osor otii, ut senectus quoque ipsa eius operosa ac semper aliquid agens esset idque etiam tum, cum per valetudinem extremo vitae anno aegre e cubiculo prodire posset. Ea dexteritate in rebus agendis pollebat, ut natus ad omnia videretur, ea vero providentia transigebat munia sua, ut nihil, licet inter res arctas, desideraretur. Nec solum nostris qua domesticis, qua hospitibus ad gustum omnia aptare et condire pro fraterna charitate laborabat, sed domesticae pariter familiae, ne qua murmurandi occasio praeberetur, sedulo providebat. Extra domum etiam proferebat suam industriam tum in convehendis ad aedificia e remotioribus sylvis trabibus atque tignis, tum in procurandis	Boni communis amans fuit, cui etiam in minimis rebus studebat providere, et ubi occasio postulabat, non parcebat labori sive ad sylvas pro trabibus et lignis sive ad lacus pro piscibus prompte, etiam gravescente aetate, excurrando. Charitatis fuit magnae, qua permotus etiam ultimis vitae suae annis attendebat serio tum braxatori, ut quam optime potum ordinarium ac extraordinarium braxaret, quam coquo, ut cibos ad palatum patrum ac fratrum hospitumque adventantium quam optime accommodaret. Eandem charitatem testabatur etiam illa cura, quam habuit, ut etiam familiae cibi bene parati apponerentur. Pauperum miserias non solum consilio (quo apprime praeditulerat), sed etiam eleemosyna pro modulo suo sublevabat. Et ideo in horto missionis tantum olerum seminabat, ut necessitati pauperum succuri possit. Tantus fuit osor otii, ut etiam extremo vitae anno, quo ob debilem valetudinem vix aliquando e camera prodibat, aliquod manuale exercitium non intermiserit. A tremendo sacrificio Missae audiendo etiam profestis diebus nec debilis valetudo nec pedis claudicantis affectio nec frigus nec nives profundiores nec distantia sacrarum

²⁷ *Fontes collegii Crosensis: Catalogi. Necrologia*, p. 224–225.

²⁸ Ten pat, p. 9–13.

²⁹ N. Markauskaitė, „Lietuvos jėzuitų provincijos mūrininkai: Stanisławo Bohdziewicziaus karta“, *Menotyra*, t. 44/3, 2006, p. 22–28 (iš „romietiško“ nekrologo vertė M. Čiurinskas).

³⁰ *Fontes collegii Crosensis: Catalogi. Necrologia*, p. 37–42.

³¹ Ten pat, p. 46–47.

<p>e lacu inter rigidissima quandoque frigora piscibus, idque gravescente etiam aetate atque valetudine. Hortum domesticum ita excolebat conserebatque, ut aliquid ex oleribus domesticae necessitati superesse posset, ad pauperum solatium et levamen, quos et consilio suo (quo plurimum valebat) et eleemosyna pro modulo iuvare studebat. His Marthae studiis iunxit etiam pietatem Magdalenae orationi plurimum addictus. A tremendo Missae sacrificio etiam profestis diebus audiendo nec fracta valetudine nec claudi pedis affectione nec asperitate frigoris niviumve semitas obstruentium copia nec distantia sacrarum aedium difficiliorique ad eas ascensu praepediri se sinebat. Plerumque matutini temporis potiore partem rebus sacris insumebat, sed et a meridie sciebat ille aliquid temporis negotiis ordinariis suffurari ad orationem, qua ipsos etiam labores pius senex passim condiebat. In suis vero precationibus praecipue liberalis erat in animas inter piaculares ignes detentas. Huic in res sacras propensione alias pariter adiunxit virtutes: obedientiam erga superiores exquisitam, debitam cuique observantiam, moderationem effectuum ac religiosam in omnibus gravitatem. Ob quae ille animi ornamenta non solum nobiles, sed etiam praelatis ac episcopis percarus extitit, ut eum saepius mensae suae adhiberent, ubi ille religiosa temperantia, circumspectione ac modestia dignum se hac magnatum aestimatione comprobabat. Demum prope septuagenarius, sacramentis rite munitus, pie obiit in Domino Vornis anno Domini 1680 6 martii.</p>	<p>aedium nec difficilior ad ea ascensus avocare eum poterant. Matutini temporis maiorem partem orationi vocali, pomeridiani magnam partem tribuebat. Conversatio eius religiosa et amabilis acceptum eum fecit episcopis, senatoribus ac caeteris omnibus. Munitus sacramentis Paenitentiae et sanctissimae Eucharistiae et Extremae unctionis obiit 6 martii 1698 [!].</p>
--	--

Akivaizdu, kad tai du skirtingi tekstai, bet, įsižiūrėjus įdėmiau, kai kuriose vietose nesunku atpažinti jų artumą.

Romos nekrologas	Kražių nekrologas
Tantus fuit osor otii, ut senectus quoque ipsa eius operosa ac semper aliquid agens esset idque etiam tum, cum per valetudinem extremo vitae anno aegre e cubiculo prodire posset.	Tantus fuit osor otii, ut etiam extremo vitae anno, quo ob debilem valetudinem vix aliquando e camera prodibat, aliquod manuale exercitium non intermiserit.
A tremendo Missae sacrificio etiam profestis diebus audiendo nec fracta valetudine nec claudī pedis affectione nec asperitate frigoris niviumve semitas obstruentium copia nec distantia sacrarum aedium difficiliorique ad eas ascensu praepediri se sinebat.	A tremendo sacrificio Missae audiendo etiam profestis diebus nec debilis valetudo nec pedis claudicantis affectio nec frigus nec nives profundiores nec distantia sacrarum aedium nec difficilior ad ea[s/] ascensus avocare eum poterant.
Plerumque matutini temporis potioem partem rebus sacris insumebat, sed et a meridie sciebat ille aliquid temporis negotiis ordinariis suffurari ad orationem, qua ipsos etiam labores pius senex passim condiebat.	Matutini temporis maiorem partem orationi vocali, pomeridiani magnam partem tribuebat.
Ob quae ille animi ornamenta non solum nobilibus, sed etiam praelatis ac episcopis percarus extitit, ut eum saepius mensae suae adhiberent, ubi ille religiosa temperantia, circumspeditione ac modestia dignum se hac magnatum aestimatione comprobabat.	Conversatio eius religiosa et amabilis acceptum eum fecit episcopis, senatoribus ac caeteris omnibus.

Šie keturi sakiniai gerai atskleidžia redaktoriaus darbo „virtuvę“: kai kada jis tik nedaug pakeičia leksiką ir gramatinę sakinio struktūrą (2 sakiny), bet dažniau „duoda valią“ kaip reikiant ir trumpą „kražinio“ varianto mintį retoriškai išplečia, amplifikuoja.

Kas buvo tas redaktorius? Kaip minėta, visi atskiruose Lietuvos provincijos namuose mirusių Draugijos narių nekrologai buvo susiunčiami provincijolui į Vilnių. Čia jo sekretorius, vadinamasis socijus, arba atskirai įpareigotas Draugijos tėvas turėjo, prieš persiunčiant į Romą, juos peržiūrėti. Kaip matyti iš pateiktų keturių skirtingų nekrologų pavyzdžių, ši patikra ir redagavimas buvo nevienodas: vienais atvejais visiškai „kosmetinis“, kitais – esminis. Kyla klausimas: kuris vyrauja?

Iš penkiolikos XVII a. nekrologų, esančių Kražių nekrologų knygoje, Božymovskio atvejis yra išimtis – visi kiti keturiolika tekstų yra identiški arba „kosmetinio“ redagavimo pavyzdžiai. Bet jau pats pirmas XVIII a. Kražiuose mirusio tėvo Ignaco Holovino (Hołowin, 1661–1701) nekrologas³² yra atvirkščias M. Božymovskio atvejis.

³² Ten pat, p. 154–157.

Kodėl atvirksčias? Todėl, kad redaguota priešinga kryptimi: vien pažvelgus į abiejų tekstų apimtį akivaizdu, jog „romietiškoje“ versijoje liko mažiau nei trečdalis „kražinio“ teksto. Kas buvo pašalinta? Dėl vietos stokos galima tik apibendrinti, kad Vilniuje buvo pašalinta viskas, kas, redaktoriaus nuomone, nereikšminga, o žvelgiant šiandienos žmogaus akimis – visos konkretybės, suteikiančios vienuolio biografijai nors šiek tiek individualių bruožų. Panašiai, tik šiek tiek mažiau buvo „pravalytas“ didžiulis Leonardo Veiso (1640–1703) nekrologas³³. *Kražių kolegijos šaltiniuose* publikuodami abu tekstus, mes palikome tarpus, kad išryškėtų jų santykis ir proporcijos³⁴.

Dar vienas ryškus esminio tekstų redagavimo pavyzdys – Draugijos brolio Jono Maigio (Moygis, 1681–1708) nekrologas³⁵. Pakaks parodyti pirmuosius penkis „kražinio“ nekrologo sakinius ir kas po redagavimo iš jų liko „romietiškoje“ versijoje.

Romos nekrologas	Kražių nekrologas
Ioanni Moygis Wilkomiriensis districtus natale fuit solum, ubi genere ac pietate nobiles ortus parentibus, in eadem pietate a teneris educatus, pollebat quoque illa etiam in adulta aetate, maxime erga Deiparam Virginem, quam salutare angelice a parentibus edoctus adhuc puerulus, praxim servavit eandem iam provectior, quot festis diebus ad vicinum templum cum piis parentibus itare consueverat.	Gratiosus Deo et hominibus Ioannes Moygis, in brevi religiosae vitae curriculo consummatus, fervore spiritus singulari explevit tempora multa e mortalitate ad beatam discedens immortalitatem. Wilkomiriensis districtus natale illi fuit solum, ubi aequo genere ac pietate nobiles parentibus ortus primam aspexit lucem. Probitatem Christianam cum lacte adhuc hausisse videtur, quam in adultiore aetate late diffundere non sine admiratione suspiciebatur. Devotioni, potissimum erga Dei Matrem, a primis unguiculis impense addictus, eandem ad perfectum usque diem in perfectiore religiosa vita produxit. Idcirco praetextam nondum egressus et iam texere salutationem Angelicam edoctus, festis diebus id, quod de Salvatore dicitur, ad vicinum templum cum parentibus suis itare consueverat, et etiam Ioannem hunc in templo iisdem promissum crederes, quod deinceps in lucem editus solvendae fortasse gratitudinis ergo adeo frequentaret.

³³ Yra „kražinio“ varianto vertimas į lietuvių kalbą, žr. M. Čiurinskas, O. Daukšienė, *op. cit.*, p. 236–244.

³⁴ *Fontes collegii Crosensis: Catalogi. Necrologia*, p. 498–508.

³⁵ Ten pat, p. 293–297.

Kiek iš viso yra tokių „modifikuotų“ nekrologų? Be nurodytųjų, smarkokai pakeisti Kražių kolegijos rektoriaus Juozapo Horodeckio (Horodecki, 1680–1723)³⁶, Draugijos brolių Jono Reimano (Reyman, 1657–1725)³⁷, Jono Gelvanausko (Gielwanowski, 1675–1725)³⁸ nekrologai, šiek tiek patrumpinti tėvų Mikalojaus Klimavičiaus (Klimowicz, 1660–1714)³⁹ ir Mykolo Drignevičiaus (Drygniewicz, 1684–1729)⁴⁰ nekrologai. Apibendrinant galima teigti, kad iš 58 Kražių nekrologų knygoje esančių tekstų gerokai pakeisti 9 nekrologai, t. y. tik apie 15 procentų. Smulkių pataisų, nedidelių teksto fragmentų praleidimų, be abejonės, pasitaiko ir kituose, bet, kaip minėta, tai mažareikšmės korekcijos.

Baigiant „romietiškų“ ir „kražinių“ nekrologų tekstų koreliacijos analizę kyla paskutinis klausimas: kodėl vieni jų palikti tokie, kokie gauti iš Kražių, o kiti Vilniuje smarkiai keisti ir tiesiog trumpinti? Aiškiau į tai atsakyti keblu, galima tik spėlioti. Viena galimų priežasčių – siųsti į Romą labiau nuasmenintą velionio gyvenimo aprašymą. Taip pat gali būti, kad kurio nors teksto taisymą reikia sieti su anoniminio redaktoriaus noru, gavus proga, tiesiog pačiam pamiklinti plunksną. Tai šiek tiek primena kai kurių buvusių ir esamų redaktorių siekį sulig savo supratimu ne redaguoti, o tiesiog perrašyti svetimą tekstą.

Pagaliau koks yra Pošakovskio rankraštyje įrašytų biogramų ir „kražinių“ ar romietiškų nekrologų santykis? Iš 148 Kražių kolegijoje ir Varnių bei Tilžės misijose mirusių asmenų Pošakovskis vienaip ar kitaip paminėjo tik 36 asmenis, t. y. vos ketvirtį. Rašydamas apie kai kuriuos jų Pošakovskis rėmėsi tik įvairių jam prieinamų vienuolijos katalogų informacija, nes nieko daugiau neturėjo, ir baigdavo daug pasakančia fraze: „apie jį man nieko nebuvo parašyta“ arba „apie jį man nieko nebuvo pranešta“. Tokie yra tėvų Jurgio Fursevičiaus, Jono Jurevičiaus, Mikalojaus Paškevičiaus, Pranciškaus Vaitiekavičiaus (Woyciechowicz) atvejai⁴¹.

Pošakovskis, turėdamas po ranka mirusių asmenų nekrologus, juos tiesiog perrašinėdavo, kai kada daugiau, kai kada mažiau keisdamas, o kai kada savais žodžiais perpasakodamas. Tuo lengva įsitikinti palyginus Krizostomo Reno (Renno, 1686–1735) gyvenimo aprašymo⁴² fragmentą.

³⁶ Ten pat, p. 158–164.

³⁷ Ten pat, p. 387–388.

³⁸ Ten pat, p. 122–124.

³⁹ Ten pat, p. 214–219.

⁴⁰ Ten pat, p. 97–99.

⁴¹ Ten pat, p. 114, 188, 331, 522.

⁴² Ten pat, p. 379–382.

Romos nekrologas	Pošakovskio variantas
<p>P. Chrysostomus Renno claro loco et avita nobilitate inclyto in Curlandia natus anno 1686. Crosos in Samogitiam ab ineunte aetate ad literas condiscendas sese contulit, ubi et Lutherum, cuius dogmatibus non tam suo quam parentum vitio addictus erat, sat mature, quia grammaticae studendo, eiuravit. Temporis deinde progressu sensit se interna motione impelli, ut Societatem Iesu amplecteretur. Verum cogitationes sanctae tum a parentibus, tum ab amicis, quibus mundus placebat, aut sedatae sunt aut dissipatae. Proinde missa schola voluntate parentum castra secutus inter profanos milites nomen dedit. At ignis caelestis quia forte non penitus erat suppressus, iterum in flammam erupit et acrius urere caepit. Quid hic faceret? Ponit arma literariumque ludum repetit, audiendae Lublini in Polonia philosophiae suam addicit operam eo consilio, ut planiorem sibi ad militiam sternat viam, sed iterum non potuit a se impetrare, ut quontocius sub vexillum Christi confugeret. Ne tamen omnia aut sibi aut parentibus concederet, assumpsit habitum clericorum saecularium. Quia vero ad omnia summa tum a natura, tum a gratia et virtute instructus erat, omnibus, quotquot illum noverant, acceptus extitit, ideoque brevi ab episcopo Samogitiae Alexandro Horain inter canonicos cooptatus ac mox praelatus decanus creatus plures legationes tum praesulis sui, tum almi capituli nomine ad serenissimum Augustum II Poloniae regem et Rempublicam Polonam ad comitia generalia congregatam obivit.</p>	<p>P. Chrysostomus Renno, illustri prosapia in ducatu Curlandiae parentibus haeresi Lutherana infectis in lucem editus, in scholis nostris Crosensibus dum studio grammatices operam daret, luce veritatis catholicae a Deo illustratus e tenebris haereseos feliciter emersit. Tum demum aeque Latinitatis ac pietatis studiosissimus cum exemplarissimo cultu divinitatis humanioribus literis operam navavit. Inde in Martium campum descendit, cui vix primis impressis vestigiis in Palladium rediit arenam philosophicum cursum Lublini consummaturus ea intentione, ut se militiae Christi in Societate Iesu dederet. Verum a parentibus religionem ingredi non permissus, ne illos offenderet, statum clericalem cum eorum venia amplexus est semper in animo ingressum ad Societatem Iesu retinens. Sacris itaque ordinibus initiatus, mox canonicus et paulo post praelatus decanus Samogitiae creatus, exemplarissimae vitae suae norma cunctorum oculos ac animos recreabat. Illum illustrissimus episcopus Samogitiae Alexander Horain ad generalia Regni comitia ad ipsumque regem serenissimum pluries legatum instituit, ille vero semper et ubique ita felicem et efficacem operam exhibuit, ut ad mentem sui praesulis in bonum Ecclesiae totiusque dioeceseos emolumentum eius legatio redundaret.</p>

Rengdami *Kražių kolegijos šaltinių* trečiąją dalį mes susidūrėme su dilema, ką daryti su Pošakovskio tekstais tais atvejais, kai išliko ir „kražinis“, ir „romietišką“ nekrologo variantai. Patikrinus Pošakovskio biogramas ir nustačius, kad jis remiasi nekrologais, dėl knygos formato (trys skiltys vienoje lentelėje netilpo) Pošakovskio tekstai, kaip antriniai, nepublikuoti. Tais atvejais, kai liko tik „romietišką“ nekrologas ir Pošakovskio biograma, pastarąją stengtasi pateikti, ypač jei joje yra kokių nors papildomų žinių,

nors ir ne visais atvejais. Gaila, kad per neapsižiūrėjimą liko nepaskelbtos Pošakovskio pateikiamos trumpos tėvų Mato Pilipavičiaus (Filipowicz, 1673–1708) ir Jono Vzoreko (Wzorek, 1664–1708) biogramos⁴³. Jas publikuojame toliau.

P. Matthaeus Filipowicz, natione Samogita, zelosissimus pater, statim post studia theologica absoluto tertiae probationis anno [?] missus ad laborandum pro gloria Dei primum Caenam pro officio concionatoris Litvanici et operarii; ibi mirabilia operatus est prodigiose digito venerabilis patris Nicolai Lancicii varias aegritudines ab infirmis, etiam iam desperatis, propulsando; deinde destinatus ad missionem Tylzensem in Prussia contermina Samogitiae, ibi etiam dum consueto sibi zelo gloriam Dei promoveret et iam irrepente mortifera peste moribundos ad mortem sanctam disponeret, ab iis contracta lue primus in eo loco victima charitatis occubuit septima martii anno 1708 nondum professus, prius tamen omnibus sacramentis munitus a patre Ioanne Wzorek, qui eum secutus est 17ma eiusdem ab eodem hausta pestifera lue.

[Tėvas Matas Pilipavičius, žemaitis, uoliausiasis tėvas, iškart po teologijos studijų per metus atlikęs trečiąją probaciją, buvo pasiūstas darbuotis Dievo šlovei pirmiausia į Kauną lietuvių pamokslininku ir sielovados darbininku; ten nuveikė stulbinamų darbų, pasitelkęs tėvo Mikalojaus Lenčyckio pirštą⁴⁴, stebuklingai išgydydavo įvairias, net ir beviltiškų ligonių ligas; vėliau pasiūstas į Tilžės misiją Prūsijoje, Žemaitijos kaimynystėje, sau įprastu uolumu didino Dievo šlovę, kai, kilus mirtinam marui, ruošdamas ligonius pasitikti šventą mirtį, pasigavęs nuo jų užkratą tapo pirmąja tuose namuose [artimo] meilės auka [miręs] 1708 metų kovo septintą [dieną], nebūdamas profesas, bet gavęs visus sakramentus, kuriuos jam suteikė tėvas Jonas Vzorekas, pats iškeliavęs jam įkandin to paties mėnesio septynioliktą dieną, kai pasigavo nuo jo minėtą užkratą.]

P. Ioannes Wzorek, Litvanus, natus anno salutis 1664. Societatem ingressus 11 iulii 1687, in ea 4 vota professus, vir exemplarissimus ab omnique virtute commendatissimus, ideoque a superioribus datus in theologum perillustri domino Michaeli Koszczyc notario terrestri Vlnensi, faventissimo nostrae Societati ac amplissimo fundatori domus tertiae probationis Vlnensis, cum quo tempore incursionis Sveticae et Moschoviticae in patriam, manens Tylzae in Prussia, magno adiutorio illius loci nostris missionariis fuit illorum supplens officii in praedicando verbum Dei et excipiendis paenitentium

⁴³ Mato Pilipavičiaus biogramą su nedideliais trūkumais pirmoji paskelbė: J. Łukaszewska-Haberkowa, *op. cit.*, p. 109.

⁴⁴ Turimas galvoje stebuklingas jėzuito Mikalojaus Lenčyckio arba Lancicijaus (1574–1653) nykštys, kaip relikvija saugotas Kauno jėzuitų bažnyčioje. Apie jį plačiau, žr. L. Jovaiša, „Mikalojus Lancicijus: apdulkėjusio portreto istorija“, *Jėzuitai Lietuvoje (1608–2008): gyvenimas, veikla, paveldas*, Vilnius, 2012, p. 214.

confessionibus. Dum pater Matthaeus Filipowicz, vir apostolicus, contracta ab infirmo (quem disposerat ad mortem) feбри laboraret, pater Ioannes igne charitatis succensus toto tractu huius morbi ei diu noctuque adstitit, donec felicem animam suo Conditori redderet 7 martii 1708. Verum et ipse a moriente hausto eodem pestifero veneno secutus est eum ad beatam aeternitatem eodem mense die 17ma eiusdem anni. Funeri eius interfuerunt illustrissimus episcopus Vlnensis Constantinus Casimirus Brzostowski, praedictus dominus Koszczyz et complures e nobilitate Litvana ibi aliquot annis in disturbio patriae commorantes. Vixit pater Ioannes aetatis annos 44, in Societate 21.

[Tėvas Jonas Vzorekas, lietuvis, gimęs 1664 išganymo metais. Įstojo į Draugiją 1687 [metų] liepos 11 d., keturių įžadų profesas, pavyzdingiausias ir visomis dorybėmis pasižymėjęs vyras, todėl vyresnybės paskirtas patarėju teologijos klausimais šviesiajam ponui Vilniaus žemės teismo raštininkui Mykolui Koščycui, didžiausiam mūsų Draugijos gerbėjui ir dosniausiam Vilniaus trečiosios probacijos namų fundatoriui, su kuriuo per švedų ir maskvėnų įsiveržimą į tėvynę, būdamas Tilžėje, Prūsijoje, daug pagelbėjo mūsų tų namų misijonieriams eidamas pamokslininko pavaduotojo pareigas ir priimdamas atgailautojų išpažintis. Kai tėvas Matas Pilipavičius, tikras apaštalas, kamavosi karštine, kuria užsikrėtė nuo mirčiai parengto ligonio, tėvas Jonas, užsiplieskęs [artimo] meilės ugnimi, per visą ligos laiką dieną naktį jam patarnavo, ligi šis 1708 [metų] kovo 7 dieną laimingai atidavė savo Kūrėjui dvasią. Bet ir pats, pasigavęs nuo miršančiojo tą patį nuodingąjį užkratą, tų pačių metų minėto mėnesio 17 dieną iškeliavo jam įkandin į palaimintą amžinybę. Jo laidotuvėse dalyvavo šviesiausias Vilniaus vyskupas Konstantinas Kazimieras Bžostovskis, minėtasis ponas Koščycas ir daug lietuvių kilmingųjų, kurie ten [t. y. Tilžėje. – D. A., Ž. N.] kelerius metus glaudėsi, kol tėvynėje siautė sumaištis. Gyveno tėvas Jonas 44 metus, iš jų 21 – Draugijoje.]

Autorystė

Kas buvo nekrologų autorius ar autoriai? Atsakymas į šį klausimą paprastas. Visi Kražių nekrologai yra anoniminiai. Draugijos normatyviniuose aktuose taip pat nėra jokių nurodymų, kas turėjo rašyti panašius tekstus. Spėliojama, kad nekrologai galėjo būti pavedami parengti tam namų tėvui, kuris būdavo įpareigotas rašyti namų kroniką (*scriptor historiae domus*). Problema ta, kad Kražių kolegijos atveju šie „namų kronikos rašytojai“ žinomi tik iš 1754–1773 m. laikotarpio⁴⁵. Be to, minėtos kronikos būdavo

⁴⁵ *Fontes collegii Crosensis (1701–1773), v. sub anno.*

surašomos atgaline data aprėpiančias trejus prabėgusius metus, tad ne visada aišku, kurių metų tėvui, besidarbavusiam Kražių kolegijoje, reikėtų priskirti nekrologų autorystę. Dar viena galima autorystės atribucija: nekrologus galėjo sudarinėti poetikos ar retorikos profesorius. Šį spėjimą galima grįsti tekstų ypatybėmis, kurios turi ryškių retorinių ir poetinių bruožų. Toks yra, pavyzdžiui, Juozapo Horodeckio nekrologas, primenantis atskirą poetikos ir retorikos meno kūrinį⁴⁶. Antra vertus, tėvų, mikliai valdžiusių lotynišką žodį, Draugijoje buvo daug, visi jie buvo lavinami pagal tą pačią giežtai nustatytą sistemą, kurios viena sudėtinių dalių vienuoliškos formacijos pradžioje buvo savarankiškos literatūrinės pratybos, tad panašius tekstus nesunkiai galėjo parengti daugelis Draugijos narių. Šiaip ar taip, bent Kražių nekrologuose jų autoriai visiškai „pasislepia“. Yra tik vienas atvejis, kai nekrologo sudarytojas aiškiai apie save prabyla. Štai kaip baigė Martyno Pšeradovskio (Przeradowski, 1652–1711) nekrologą⁴⁷ jo anoniminis parengėjas:

Dolendum, quod hic tantus vir ignaro religiosissimae conversationis suae scriptori exarandus obtigisset: plura procul dubio ad reliquorum imitationem occurrerent exprimenda, si, ubi vixit et rexit toties, et non hic, quo praeventus morte non pervenit, ex solo auditu nonnisi describeretur.

[Gaila, kad aprašyti šitokio vyro gyvenimą teko vienuolijoje su juo nebendravusiam rašytojui, nes, be abejonės, būtų galima pateikti daugiau faktų, vertų kad jais sektų kiti, jei jie būtų aprašyti tuose namuose, kuriuose [velionis] gyveno ir kuriems vadovavo, o ne remiantis vien nuogirdomis čia [t. y. Kražių kolegijoje. – D. A., Ž. N.], kur, mirties pakirstas, jis neatvyko.]

Šis sakinytis gerai atskleidžia dilemą, su kuria, matyt, susidurdavo ne vienas nekrologų autorius: nelengva rašyti apie konfratrą, kurio vienuolijoje iš viso nesutikai arba regėjai vieną kitą kartą per visą savo vienuolinį gyvenimą. Kokie tokiu atveju būdavo informacijos apie velionį šaltiniai? Oficialių žinių (gimimo datą ar tiesiog amžių, tautybę, luomą, įstojimo į Draugiją metus ir t. t.) suteikdavo namų vyresnysis, o visa kita, matyt, žodžiu perduodavo su velioniu bendravę ir jį geriau pažinoję asmenys. Paradoksalu, kad lengviausia buvo įamžinti vadinamųjų Draugijos ūkio reikalų pagalbininkų (koadjutorių) atminimą, nes ne vienas jų mirė Kražių kolegijoje pragyvenęs keletą dešimtmečių, todėl juos pažinojo daugelis.

⁴⁶ *Fontes collegii Crosensis: Catalogi. Necrologia*, p. 158–164. Yra „kražinio“ varianto vertimas į lietuvių kalbą, žr. M. Čiurinskas, O. Daukšienė, *op. cit.*, p. 260–266.

⁴⁷ *Fontes collegii Crosensis: Catalogi. Necrologia*, p. 361–365.

Vertė

Jėzuitų enciklopedijos rengėjai straipsnyje apie nekrologus⁴⁸ duoda tokį gana griežtą jų, kaip istorijos šaltinių, vertinimą: „Nekrologų vertė nevienoda ir santykinė. Kartais jie sudarinėti labai skrupulingai, kartais – pernelyg paviršutiniškai, apsiribojant bendrais teiginiais. Tad remtis nekrologais reikia labai atsargiai ir nurodytų žinių pagrindimo reikia ieškoti kituose šaltiniuose.“

Kražių nekrologai patvirtina šį „verdiktą“, nors reikia turėti galvoje, kad tai tik vienašališkas istorikų žvilgsnis. Lyginant nekrologuose pateikiamus konkrečių asmenų gyvenimo faktus (pavyzdžiui, gimimo, įstojimo į Draugiją metus, ketvirtojo įžado – paklusti popiežiui įsakius vykti į misijas – datą) su vadinamųjų pirmųjų (t. y. trimečių) katalogų informacija kartais galima visai pasimesti tarp skirtingų skaičių. Kai kada skiriasi net mirties datos, kurios pačiuose nekrologuose, regis, turėtų būti tikslios. Visa tai reikia turėti galvoje tiriant konkretaus asmens biografiją.

Kražių kolegijos istorijai (bendrajai prasme) plačiau nušviesti nekrologai neduoda beveik jokios medžiagos. Reikia turėti galvoje, kad juose apskritai retai kada tiksliai lokalizuojami aprašomi įvykiai. Tai įrodo menka trečiosios *Kražių kolegijos šaltinių* dalies rodyklė, kuri apima daugiausia nekrologuose minimus asmenis ir vietas, nes pirmuosiuose ir antruosiuose kataloguose jų apskritai beveik nėra. Šiuo požiūriu nekrologai nėra iš tolo negali lygintis su kronikų (*Historia*) informatyvumu.

Vienas iš retų konkrečių faktų, minimų nekrologuose ir susijusių su Kražių kolegija, yra būtent šaltinio tyros tyrėjams reikšmingo kolegijos valdų dokumentų inventoriaus, deja, neišlikusio iki mūsų dienų, parengimas XVII a. pabaigoje–XVIII a. pirmaisiais metais. Šį darbą atliko Danielius Moyrzymas (1643–1706). Štai kas apie jį pasakyta Kražių nekrologų knygoje⁴⁹:

Hanc demum insignem illius circa ordinanda iura collegii sedulitate propria manu conscriptus et concinnatus testatur liber continens elenchum et repertorium omnium iurium collegii, quo prae oculis, ut ipse in titulo volebat, habito cuiusvis praedii, imo et pagi limitumque descriptiones et dislimitationes nullo labore inveniri possunt, eo quod omnia suis fasciculis et fasciculorum numeris insigniantur et distinguantur.

[Pagaliau šį ypatingą jo rūpestį sutvarkyti kolegijos dokumentus liudija jo paties ranka surašyta ir parengta knyga, apimanti visų kolegijos dokumentų sąrašą ir inventorių, į kurį pažvelgus, kaip pats rašė [knygos] pavadinime, be jokio vargo galima rasti

⁴⁸ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, p. 453–454.

⁴⁹ *Fontes collegii Crosensis: Catalogi. Necrologia*, p. 300.

kiekvienos valdos ir net kaimo bei jų ribų aprašymą ir nužymėjimą, nes visa medžiaga suskirstyta į atskirus [dokumentų] ryšulėlius su jų numeriais.]

Istorijos tyrėjus ir kultūros istorikus labiausiai domins žymesni Draugijos nariai, mirę Kražiuose, kaip antai: kolegijų rektoriai, originalių literatūros, istorijos, muzikos, filosofijos, teologijos ir kitų mokslų darbų autoriai ir pan. Šių asmenų gyvenimui nušviesti Kražių nekrologai gali būti labai pravartūs. Dalis jų yra išpūdingos vienuolių gyvenimo santraukos. Vis dėlto didelės dalies mirusių Draugijos narių gyvenimas šiandienos pasauliečių, sprendžiančių apie juos tik iš labai aptakių žodžių pačiuose nekrologuose, mažai kuo išsiskyrė. Pastaruoju atveju įamžinant velionį daugiausia dėmesio buvo kreipiamą į tai, kiek jis priartėjo prie vienuolinio gyvenimo tobulybės laikydamasis neturto, skastybės ir paklusnumo įžadų, taip pat labai vertintas – kaip ir dera vienuolių statusui – kuo didesnis pamaldumas.

Visaip kitaip į šiuos nekrologus gali ir turi teisę žvelgti literatūros, psichologijos, psichiatrijos, apskritai medicinos istorijos, mentalitetų istorijos tyrėjai. Nekrologuose jie gali rasti netikėtų duomenų savo tyrimams.

NECROLOGY OF JESUITS WHO PASSED AWAY
AT KRAŽIAI COLLEGE:
STATISTICS, GENESIS AND CORRELATION
OF THE TEXTS, HISTORY OF THE EDITION,
AUTHORSHIP AND VALUE

Darius Antanavičius, Živilė Nedzinskaitė
Summary

To register members of the Society of Jesus who passed away at the Kražiai College in 1608–1773 we used material collected from first and second parts of the published *Fontes collegii Crosensis, qui in Archivo Romano Societatis Iesu asservantur*, i.e., the mention of deceased Fathers and Brothers in the Annual Letters (*Annuae litterae*), chronicles (*Historia*) and short catalogue sections titled “Deceased” (*Defuncti*). In the period 1608–1773, i.e., over the course of 166 years, a total of 148 people died at the Kražiai College and the Varniai and Tilžė Missions: 58 died during the 17th century, and 90 during the 18th. The only clear reference to how the deceased members of the Society were commemorated was in ferias (Paragraph) 28 of the *Formula scribendi* confirmed by the 7th General Congregation in 1615/1616. It seems that this paragraph provided the stimulus to start preparing separate necrologies. So far no evidence has been found that any separate instruction from the Society’s Superior General regarding this issue would have been prepared or sent out. Of the 148 individuals who passed away at the Kražiai College or the Varniai or Tilžė Missions, 113 necrologies have survived, or 76 percent; 102 necrologies survived at the Archive of the House of the Superior General of the Society of Jesus in Rome (*Archivum Romanum Societatis Iesu*). The authentic book of necrologies from the Kražiai College, which spans the period 1665–1732, contains 58 texts, while Jan Poszakowski’s manuscript *De viris illustribus provinciae Lituaniae* has 36 texts, although some of these cannot be considered as necrologies: they are rather merely the mention of several biographical details. If we accept as fact that the majority of the necrologies – 102 – are kept at the Archive of the House of the Superior General of the Society of Jesus in Rome, then the Kražiai book of necrologies for the years 1665–1732 “gives” us four necrologies about which nothing is known from other sources, while Poszakowski left seven biograms that are unrecognised from any other source. Until now, no one has ever

attempted to examine how these texts correlate, especially the “Roman” and “Kražiai” necrologies: are they identical or do they differ somehow, and if so, how much and in what way. It became evident that the texts written up in the Kražiai book of necrologies are in some instances closely or completely identical to those that were sent to Rome, and in other cases, they are significantly different. Of the 58 texts in the Kražiai book of necrologies, nine have been markedly altered, i.e., around 15 percent. Small corrections and omissions of minor fragments of text do occur in the remainder, but these are deemed to be of little significance. Answering the question of why some were left as they arrived from Kražiai, while others were altered in more evident ways is of course difficult, we may only guess. One of the possible reasons is that a more depersonalised account of the deceased Father’s or Brother’s life would be sent to Rome. It could also be the case that the correction of one or another text should be associated with the will of an anonymous editor who, given the chance, simply wanted some ‘practice’, so to speak. Of the 148 deceased members at the Kražiai College and the Varniai and Tilžė Missions, Poszakowski mentioned only 36 individuals in one way or another, i.e., barely a quarter of the total. When writing about some of them, Poszakowski used only various pieces of information accessible to him from catalogues, as there were no other sources at hand, and he would close with the eloquent phrase “I was not informed about him” or “no announcements were made to me about him”. Having the necrologies of the deceased individuals at hand, Poszakowski would simply rewrite them, sometimes making more significant alterations, sometimes less so, and in other cases formulating an account in his own words. All the Kražiai necrologies are anonymous. Nor do the normative acts of the Society of Jesus contain any instructions about who was to write similar texts. These necrologies provide almost no additional material for revealing more about the history of the Kražiai College (in the general sense). In fact, they contain very little precisely localised events overall. In this regard, these necrologies are far from being as informative as the chronicles (*Historia*). History researchers and culture historians will probably be most interested in the more famous members of the Society of Jesus, such as: college rectors, the authors of original works of literature, history, music, philosophy, theology and other disciplines, and so on. Necrologies could be very beneficial in unveiling the lives of such figures. Nonetheless, the lives of most of the deceased members of the Society of Jesus have few distinguishing features for the contemporary secular scholars making judgements based only on a few very vague

words found in these necrologies. In every other sense, researchers of the history of psychology, psychiatry and medicine, and of the history of mentalities in general, can and do have the right to probe deeper into the Kražiai necrologies, as they may uncover unexpected data for their research.